

Котлова Л.О.

кандидат
психологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри психології, логопедії та інклюзивної освіти

Мамецька Г.О.

здобувачка магістерського рівня
вищої освіти за спеціальністю
Спеціальна освіта
*Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна*

ХАРАКТЕРИСТИКА ПОРУШЕНЬ ФОНЕМАТИЧНОГО СЛУХУ У ДОШКІЛЬНИКІВ

Фонематичний слух є однією з основних складових мовленнєвого розвитку дитини, оскільки забезпечує здатність розрізняти окремі звуки мови, сприймати їх послідовність та правильно відтворювати слова. У дошкільному віці формування цієї здатності є критично важливим для розвитку правильного мовлення, читання та письма в майбутньому. Проте значна кількість дітей стикається з порушеннями фонематичного слуху, що проявляються у труднощах розпізнавання звуків, сплутуванні подібних фонем, неправильному вимовлянні слів та недостатній мовленнєвій активності. Такі порушення можуть негативно впливати на загальний пізнавальний розвиток, соціальну взаємодію та навчальні успіхи дитини.

Враховуючи важливість ранньої корекції та розвитку фонематичного слуху, проблема своєчасного виявлення та системної роботи з дошкільниками з такими порушеннями є актуальною для педагогічної та логопедичної практики.

Сучасні дослідження підкреслюють важливість фонематичного слуху як базового компонента мовленнєвого розвитку та його вплив на формування навичок читання і письма у дітей дошкільного віку. Вчені, зокрема А. Богуш [2], О. Гвоздєв, А. Усова, Є. Тіхеєва, М. Шеремет та інші, відзначають, що порушення фонематичного слуху часто супроводжують дислалію, затримку мовленнєвого розвитку та труднощі у навчанні, що потребує своєчасного діагностування та системної корекційної роботи.

Метою статті є дослідження порушень фонематичного слуху у дошкільників, визначення їх проявів та причин.

Порушення фонематичного слуху у дошкільників проявляються як специфічні труднощі у сприйманні, розпізнаванні та розрізненні звуків мови [1]. Такі розлади істотно ускладнюють формування правильної вимови, обмежують словниковий запас дитини та створюють перешкоди для подальшого навчання грамоти. Незважаючи на активне вивчення цієї проблеми, точні причини виникнення фонематичних порушень залишаються предметом наукових дискусій. Спеціалісти виділяють широкий спектр факторів, що можуть спричинити подібні відхилення (рис. 1).

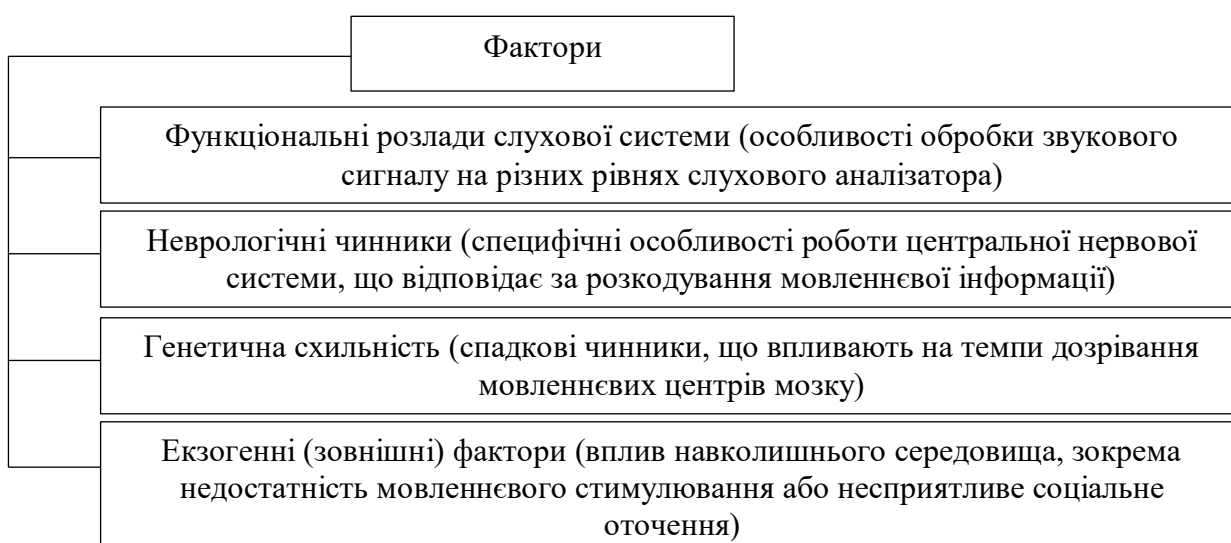

Рис. 1. Етіологія порушень фонематичного слуху у дітей дошкільного віку
Джерело: [4]

Комплексні порушення фонематичного слуху впливають на різні аспекти розвитку та діяльності дошкільників. У табл.1 згруповано основні групи симптомів розладів фонематичного сприймання у дітей дошкільного віку.

Таблиця 1
Клініко-педагогічна симптоматика розладів фонематичного сприймання у дошкільників

Група симптомів	Характеристика проявів
Мовленнєві прояви	Викривлення або неправильна вимова звуків; уповільнення темпів мовленнєвого розвитку; стійкі дефекти вимови; обмежений активний та пасивний словниковий запас
Специфічні труднощі сприймання	Неможливість чітко розрізнити опозиційні звуки (дзвінкі/глухі, тверді/м'які, ротові/носові); сприйняття мовлення як нечіткого або «розмитого»

Група симптомів	Характеристика проявів
Комунікативні перешкоди	Утруднене складання зв'язних висловлювань; помилки та логічні розриви під час переказу; зниження рівня комунікативної активності
Навчальні ризики	Труднощі у формуванні основи для читання та письма (можливість розвитку дислексії та дисграфії); перешкоди при опануванні іноземних мов

Джерело: [4]

Аналіз клінічних проявів свідчить, що порушення фонематичних процесів носить системний характер, впливаючи не лише на правильність вимови, а й на загальну організацію мовленнєвої діяльності дитини [3]:

1. *Дефіцит слухової диференціації фонем.* Дитина відчуває значні труднощі при розпізнаванні звуків, що мають подібні акустичні або артикуляційні ознаки. Це проявляється у нездатності розрізняти:

- свистячі та шиплячі ([с] – [ш], [з] – [ж]);
- дзвінки та глухі пари приголосних ([б] – [п], [д] – [т]);
- тверді та м'які фонемні варіанти.

2. *Специфічні розлади звуковимови.* Слухова нечіткість безпосередньо відбивається на мовленні дитини, спричиняючи:

- використання простішого звука замість складного («сапка» замість «шапка»);
- випадкові пропуски звуків або їх перестановка в межах слова;
- нестабільну вимову, коли дитина може вимовляти один і той самий звук правильно або помилково в різних ситуаціях.

3. *Несформованість навичок звукового аналізу та синтезу,* що проявляється у неможливості виконати базові інтелектуальні операції зі звуками:

- дитині важко ідентифікувати перший чи останній звук у слові;
- виникають складнощі з кількісним підрахунком звукового складу;
- спостерігається невміння синтезувати (збирати) цілісне слово з окремо названих звуків.

4. *Вторинні порушення лексико-граматичної будови.* Фонематична недостатність часто призводить до помилок у словозміні та словотворенні. Дитина може спрощувати складні слова, спотворювати їх складову структуру або неправильно використовувати граматичні закінчення.

5. *Особливості слухового сприймання та втомлюваність.* Через те, що мозок дитини витрачає забагато зусиль на розкодування мовлення, спостерігається:

- уповільнене розуміння інструкцій (дитина «вмикається» не одразу);
- необхідність у багаторазовому дублюванні інформації дорослим;
- швидке виснаження уваги під час завдань, пов'язаних зі слуханням.

У сукупності ці фактори спричиняють загальне відставання у мовленнєвому розвитку, обмеженість словникового запасу та труднощі у формуванні логічно структурованих і зв'язних висловлювань.

Слід також зауважити, що відсутність системної логопедичної підтримки у дошкільному віці значно підвищує ризики труднощів у шкільному навчанні. Це найчастіше проявляється у:

- виникненні дисграфії та дислексії – специфічних порушень письма та читання, які не зникають без корекційної роботи;
- складнощах із засвоєнням навчального матеріалу через труднощі декодування текстів;
- можливому зниженні мотивації та униканні навчальних завдань через повторювані невдачі.

Отже, порушення фонематичного слуху у дошкільників є системною проблемою, що проявляється у труднощах розпізнавання та диференціації звуків мови, спотворенні вимови та обмеженому словниковому запасі. Такі порушення ускладнюють формування правильної мовленнєвої діяльності, впливають на розвиток звукового аналізу та синтезу, а також спричиняють помилки у лексико-граматичній структурі мовлення. Діти з дефіцитом фонематичного слуху часто демонструють затримки у розвитку комунікативних навичок та знижену мовленнєву активність. Внаслідок цього виникають навчальні ризики, зокрема труднощі у формуванні навичок читання та письма, що може призвести до дислексії та дисграфії. Фонематичні порушення також спричиняють швидку втомлюваність та зниження уваги під час слухової діяльності. Тому раннє виявлення та системна корекційна робота з дітьми є критично важливими для забезпечення успішного мовленнєвого та пізнавального розвитку.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку ефективних методик корекції фонематичного слуху у дошкільників та оцінку їх впливу на мовленнєвий і навчальний розвиток.

Список використаних джерел:

1. Борова В. Є. Поняття «фонематичного слуху» в контексті сучасної педагогічної діагностики його розвитку. *Актуальні проблеми реформування дошкільної та початкової освіти України у контексті євроінтеграційних*

процесів : зб. тез виступів учасників II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 10 груд. 2019 р.) / ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука». Рівне : МEGУ, 2019. С. 176–179. URL: <https://dspace.megu.edu.ua:8443/jspui/handle/123456789/3532>

2. Богущ А. М., Маліновська Н. В. Методика розвитку мовлення та навчання рідної мови дітей раннього і дошкільного віку. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2021. 336 с.

3. Ткач О. Розвиток фонематичного слуху у дітей з дизартрією. *Науковий простір студента: пошуки і знахідки (ч. 1): матеріали X Всеукраїнської науково-практичної студентської інтернет-конференції (31 березня 2023 року): збірник тез*. Київ: УДУ імені Михайла Драгоманова. 2023. С. 112–116. URL: <https://dspace.vspu.edu.ua/items/2eb1472f-f5e2-43fd-adac-541521fc9056>

4. Фонематичний слух: що це таке і як його розвивати? Які симптоми порушення фонемного слуху? URL: <https://dity.in.ua/statti/zdorovya-malyukiv/fonematchniy-slukh-scho-ce-take-i-yak-yogo-rozvivati-yaki-simptomi>

